

Fäbodland – ett brett kompetenscentrum

berättat av Kelvin Ekeland, våren 2009

Ett utvecklat kompetenscentrum planeras vid Ljusdalsbygdens museum och detta centrum, Fäbodland, skall vara ämnat för forskning, utbildning, dokumentation, popularisering av och förmedling av kunskaper om traditionellt bruk och framtida långsiktigt och ekologiskt hållbar användning av biologisk mångfald. Målet är att stödja och följa en ekonomisk, ekologisk och social utveckling av det närmaste fäbodområdet, men förmedlingen skall ske så att kunskapen är överförbar och intressant även i ett brett regionalt, nationellt och internationellt perspektiv. Det viktiga för skapandet av Fäbodland, ett nationellt centrum, är att det finns en fast fysisk punkt som kan markeras på en karta och ges en adress. Man skall kunna ta sig dit och hitta en reception och en levande människa som kan ta emot de frågor som finns och vägleda fram till tillfredsställande svar. Sedan är det i det egentliga projektet man ska ta reda på hur detta kan se ut och hur det kan förverkligas.

Det är ett team som arbetar vid Fäbodland, dels sådana som är direkt anställda för personligt mottagande av besökare/ kunder, dels sådana som ingår i ett oändligt nätverk ur vilket svaren hämtas. Det är i projektet man ska definiera vilka bärande linor och signaltrådar som är mest betydelsefulla i nätet samtidigt som man bildar sig en uppfattning om hela konstruktionen.

De som kan få sin utkomst där är i första hand de som arbetar där. Det är tänkbart att en del av dessa för närvarande finns någon annanstans men befinner lämpligare att lokalisera dit. Det får projektet ta reda på. Dessutom kan Fäbodland inspirera och förmedla sådan kunskap att nya arbetstillfällen bildas, såväl genom nyetablering, som genom utveckling av befintliga företag. Och att arbetstillfällen bevaras genom att kunskap som tillförs hindrar avveckling av företag. Det får huvudprojektet ge anvisning om.

Den främsta målgruppen för Fäbodland är de som lever och verkar i Ljusdalsbygden, men också i hela Gävleborgs län och i regionen (fäbodbältet/de södra Skogslänen). Syftet gäller främst förvaltning. Förvaltningen gäller de värden som skall bevaras för att hålla en bygd vital. Syftet inte är egennyttigt, utan dessutom avsett att använda bygden som ett exempel med mycket breddad horisont. När det gäller lokal förvaltning av speciella och komplicerade värden är bristen ofta avsaknad av den kompetens, som rätt kan förklara de sammanhang som format värdena och de faktorer som måste beaktas för att värdena ska kunna bestå och stärkas. Detta kan kompenseras med bredd. Ju fler parter som samverkar, desto mer framgångsrika blir åtgärderna.

Här är ett kompetenscentrum av modell Fäbodland en viktig resurs. Grunden finns redan i Ljusdalsbygdens museum. Ett utvecklat kompetenscentrum specialiserat på ett områdes utmärkande värden och verksamheter behöver knytas till andra sektorer och områden för att skapa en nödvändig bredd och helhetssyn. Samverkan och integrering är också en fråga om ändamålsenlig hushållning med knappa resurser. Allianserna kan vara både geografiska, tematiska och kompletterande: Det finns många parter i detta samspel. Några exempel: Rovdjurscentrum och Järvzoo i Järvsö, naturbruksgymnasierna i Ljusdal och Bollnäs, skolväsendet i övrigt, kommunala informationsplatser för "Världsarv Hälsingegårdar", Ovanåkers biosfärområde, Ekomuseum Skogsriket i Hudiksvall o.s.v.

En viktig del av ett kompetens- eller kunskapscentrum är att etablera, formera och upprätthålla kontakter med forskarvärlden och inspirera till studier och arbeten i området eller som gagnar verksamhetens syfte. Ett centrum ska också ha en tolkande funktion mellan myndigheter, institutioner eller andra offentliga organ och de företagare och brukare som är aktiva i bygden.

Verksamhetsområdet är främst frågor som rör funktioner och yttringar utmärkande för de södra Skogslänen, det vill säga Västernorrlands, Jämtlands, Dalarnas, Värmlands och Gävleborgs län.

Samsyn och samarbete inom natur- och kulturmiljövård och regional och lokal utveckling är till nytta för alla parter i Fäbodland. Traditionellt har förvaltningen av natur- och kulturvärden hanterats uppifrån av centrala och regionala tjänstemän medan strävan och framgången för lokal verksamhet varit mer påtaglig, om än inte fullständig, då det rört bygdeutveckling. Hos lokala aktörer finns en känsla för den plats där man lever och en vilja att förvalta de värden som finns där, från tidigare generationer till kommande. Detta ingår i strävan att värna lokal samhällsservice och lokal administration. Fäbodland kan ge modeller för lokal förvaltning.

Lokalt förvaltarskap är en möjlighet att stärka engagemanget i det lokala samhället genom att ansvaret för besluten hamnar närmare bygdens folk. Ett kunskapscentrum är det instrument som behövs för att de beslut som tas är väl underbyggda. Överföringen av information mellan befolkningen i bygden och de som svarar för centret är uppgiftens kärnverksamhet. Det är dessutom den processen som gör arbetet vitalt och meningsfullt. Närheten till kunskap är ett bra sätt att komma förbi de störningar och missförstånd som lätt uppstår vid förmedling från centrala och regionala myndigheter. Kunskapen blir allmän och egna erfarenheter får plats i en större helhet. Med ett centraliserat förvaltningsansvar följer lätt såväl känslor av kränkningar och oförrätter, som en passivisering av dem som lever där bevarandevärdena finns. Bygdens folk är i hög grad delaktiga i dessa värden. Genom att tillåta den lokala befolkningen att behålla och stimulera sin kompetens genom ett eget ansvar kan både förmåga och självkänsla stärkas. Markernas mångfald är beroende av mångfalden av ägare och brukare, som vill vårda och förvalta sitt natur- och kulturarv till något ännu bättre.

Ett populärt och säljande namn på en sådan anläggning som skisserats är ”Fäbodland”, även om det i realiteten kommer att röra sig om förmedling av en mycket bredare kompetens än namnet antyder. Det reella utbudet torde emellertid ganska snart befästas av dess användare.

Processen för etablerande av ett center kräver framförhållning och projektdisciplin. Inget hindrar dock ett omedelbart programarbete och insamlande av den kunskap som krävs. Uppgiften är att analysera behovet av lokaler och upprätta program som grund för gestaltning och projektering. Vidare behövs en inventering för att se om någon befintlig lokal finns som är lämplig att anpassa för ändamålet. Om ingen sådan finns måste analyser göras om lämplig plats, gestaltning och innehåll för nyetablering. Idéer kan fås från etablerade anläggningar.

Eldrimner är ett nationellt resurscentrum för småskalig och hantverksmässig förädling av livsmedel. Ett nationellt kontaktnät ska bildas. I uppdraget ingår också att inspirera till och utveckla regionala centra för lokal och småskalig produktion, marknadsföring och försäljning. Även frågor som rör turism och besöksnäring ska ingå. Finnkulturcentrum i Torsby och Rovdjurscentret De 5 stora i Järvsö är andra exempel. Viltskadecenter i Grimsö är också en intressant part, men har mer officiell karaktär.

För kunskapsstillsättning behövs en systematisk forskning, övervakning, utbildning och fortbildning. Forskningsprogrammet ska ställa frågan: Hur kan vi bruka naturresurser samtidigt som de bevaras? För Fäbodland kan forskning ske främst om traditionell kunskap och bruket av biologisk mångfald. Här kan tänkas allt från dokumentation och enkla studier som kan utföras inom grund- och gymnasieskolan till avancerad forskning utförd av internationella specialister. En koppling till etnobiologi och lokalbefolkningars kunskapskatt samt ett tvärvetenskapligt anslag är viktigt. Koordinationen av verksamheten bör ske från kompetenscentret.

Det lokala, kulturhistoriska Ljusdalsbygdens museum har traditionellt en verksamhet inriktad på de areella näringarnas historiska betydelse och en praktisk tillämpning genom det etablerade samarbetet med SFI och verksamheten vid museets fäbod Backgårds på Näsfall (se PM 2008-10-21). En samordning mellan den museala verksamheten (samt skolan) och sådan forskning och förmedling som behövs för att skapa helhetsbilder av hävdvunnet resursutnyttjande kan ha flera fördelar, inte minst i samband med uppbyggandet av ett kompetenscentrum och andra insatser för spridning av

dokumenterad kunskap. Här framstår en införlivande av Ljusdals kommunala informationsplats för ”Världsarv Hälsingegårdar” som självklar.

Fäbodland kan och bör, trots sitt namn, rymma mycket mer än kunskap om fäbodkultur. Frågor som rör traditionellt småskaligt jordbruk i skogsbygd och dess många binäringar och extrasysslor har många beröringspunkter med fäbodjordbruk, liksom med annat småbruk, fjällnära jordbruk och finnkultur. Skogslänens agrara historia är ett fängslande fält.

Därför är det lämpligt att verksamheten i Fäbodland integreras som en del av NAPTEK, ”Nationellt program för traditionell ekologisk kunskap”, vilket etablerats med Centrum för biologisk mångfald som ansvarig institution. Det är lämpligt att denna verksamhet, i en kommun som Ljusdal, i lämplig omfattning lokaliseras med närhet och direkt tillgänglighet till de traditionella, lokala samhällenas hela kultur. Så underlättas också förståelsen för och insikten om bevarande av kunskap in situ, det vill säga där den skapats.

En viktig del av Mångfaldskonventionen, särskilt artikel 8j, handlar om bevarande in situ och spridande och skydd av traditionell kunskap. Dokumentation, systematisering och analyser samt populär och vetenskaplig publicering och annan redovisning är viktiga för att skapa intresse för bevarande och spridande av traditionell kunskap bland allmänhet, myndigheter, politiker och traditionsbärare. En annan viktig punkt är att stärka och respektera den traditionella kunskapen och traditionsbärarnas roll i samhället och värdet av det hållbara bruket av biologisk mångfald. Det så kallade ”immateriella kulturarvet” är viktigt.

Centralt finns lokalbefolkningens hemkänsla, medverkan och förfoganderätt. Här deponerar man kunskaper och erfarenheter och här tar man del av andras vetande och visdom. Här umgås man. Här blir man berikad.

Det finns också ett uttalat behov av att göra ”lokalsamhällenas” kontakter med myndigheter lättare. Bland annat har ett uppenbart behov av ett kunskapscentrum redovisats för förklaring av ekonomiska system och verksamhetsområden där fäbodkulturen är en del. Många samhällssektorer och politikområden påverkar förutsättningarna för fäbodbruk. Utom natur- och kulturmiljö är livsmedelshygien, djurskydd och arbetsmiljö sådana områden.

Ett fäbodcentrum bör i sin förmedlande del vara opartiskt, nationellt och ha en primär funktion som tolk och vägledare i kommunikationen mellan fäbodbrukare och företrädare för olika myndigheter. Ett väl fungerande centrum ska samla kompetens och förmedla kunskap och information i olika riktningar, såväl till brukare som till myndigheter och allmänhet, och långsiktigt främja en hållbar fäbodkultur i landet. Till detta Fäbodland borde som ett led i detta även all officiell information till och om fäbodbruket koncentreras genom en utvecklad samverkan mellan berörda myndigheter och institutioner.

En viktig del för en anläggning som Fäbodland är den publika delen vilken förstärker museets uppgift. I mötet med människor kan kunskap vara en attraktion. Genom att reflektera över skillnader mellan då och nu, och andra människors situationer och förutsättningar, blir det tydligt att historia inte bara är dåtid, utan i hög grad nutid och framtid. Vi är alla delaktiga, vi formar våra liv och påverkar framtiden, det som sedan skall bli historia.

Ljusdalsbygdens museum har en hemsida, www.ljusdalsbygdensmuseum.se/ som behöver förstärkas med direkt sökning under rubriken ”Fäbodland” eller liknande. Internet är en attraktiv sökhjälp då det gäller såväl kunskap som rekreativsmöjligheter. En webbplats, www.fabodland.ljusdal.se/ med allsidig information är viktig. En egen webbmaster för platsen är angelägen. Integrering med museum, skolor och näringsliv är angeläget. Inriktningen bör främst vara mot tre grupper: barn, turister och småskaliga skogsjordbrukare. Möjligheter till fördjupad kommunikation via E-post är central.

Resursen för en hållbar turism av hög kvalitet är attraktioner med ett bestående värde, som lyfts fram, förklaras och sätts i ett ekologiskt och ekonomiskt sammanhang samt görs tillgängliga på olika sätt i

kompetenscentret. Då blir det verkliga mötet mer innehållsrikt och nyanserat. För turismen är en breddad kunskap om landskapet nyckeln till den port som leder ut till upptäckter och upplevelser, som också i hög grad kan vara fysiska; upplev genom praktiskt arbete. Prestationer i form av vandringar och färder på vatten har sina lockelser.

Lokalt anknutna ”varumärken” hjälper till att ge lyskraft och bidrar positivt i lanseringen. Till denna hör även tillhandahållande av bygdens produkter och att visa vägen till gårdar och andra producenter med egen försäljning. Hit hör också områdets övriga alster och konstnärliga uttryck; hantverk, arkitektur, bildkonst, litteratur och musik är viktiga.

Varje anläggning av detta slag bör söka sin egen bild eller framtoning; den profil som, fastän det är högst seriöst, ändå skiljer verket från vardagen och gör att folk talar om det mer än i förbigående. Skogen, Fäbodland, ”Skoje-Karis rike”, är ett välförsett område att söka i.

./.